НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
Спеціалізована вчена рада Д 04.09.01

На правах рукопису

БЕРЕСТ
Роман Ярославович

ПРОФСПІЛКОВИЙ РУХ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1921—1939 рр.)

Спеціальність 07. 00. 02 — Історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

ЛЬВІВ — 1995

АВ 31.849

Дисертація виконана на кафедрі історії та етнографії
го університету ім.І.Франка

ЛННБ України ім.В.Стефаника
00756310 (М)

Науковий керівник - доктор історичних наук,
професор К.К.Кондратюк

Офіційні опоненти - доктор історичних наук,
професор Гошко Ю.Г.
- кандидат історичних наук,
доцент Кучерепа М.М.

Провідна організація - Прикарпатський державний
університет /м.Івано-Франківськ/

Захист відбудеться 14 лютого 1995 р. о 17 год. на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д.04.09.01. в інституті українознавства ім.І.Крип"якевича НАН України /290008 м.Львів, вул. В.Винниченка 24 /

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці інституту українознавства ім.І.Крип"якевича НАН України.

Автореферат розісланий "15" січня 1995 р.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради Ф.І.Стеблій

АВ-31.849

Актуальність проблеми. В історичній науці давно назріла потреба широкого дослідження історії робітничих громадсько-політичних організацій Західної України як складової частини українського національного відродження у XX ст. Ліквідація монополії радянського догматичного марксизму-ленінізму на висвітлення питань суспільного життя, історії та історіографії минулого викликала широкий громадський та науковий інтерес до багатьох явищ, громадських рухів, персоналій, які незаслужено замовчувалися або спотворювалися. Безмірне перебільшення ролі Комуністичної партії в суспільно-політичному житті, в тому числі Західної України, відсунуло на задній план вивчення історії робітничих професійних організацій, а також інших форм громадської активності людей. Особливо однобоко висвітлювалася діяльність українських національних профспілок та інших організацій, побудованих за національним принципом. Як складова та невід"ємна частина робітничого руху профспілковий рух в краї зображувався вкрай тенденційно. Викривлено висвітлювалися питання про становище робітничого класу. Пошуки скрізь і у всьому "революційності" робітників привели до великих провалів в історіографії робітничого руху, в оцінці його лідерів, методів та засобів організації робітників. В результаті, важлива сторінка історії західноукраїнських трудящих до цього часу залишилася майже не вивченою. Разом з тим, і той фактологічний матеріал, який використовували радянські історики, потребує нової інтерпретації. Мова йде про такі питання, як спонукальні об"єктивні і суб"єктивні фактори організації робітників, форми і засоби привнесення в робітниче середовище громадської свідомості, співвідношення гуманізму, національної взаємодопомоги і класової свідомості в інтернаціональній робітничій солідарності, співвідношення соціальних, демократичних і національних прагнень і цілей робітничого та профспілкового руху.

Історичний період, що досліджується в дисертації, характеризувався різнородними політичними впливами на робітництво, національними суперечностями, кризовими явищами в економіці, наступом на національні права українців польського окупаційного режиму. Дуже відмінним було становище окремих регіонів Західної України під оглядом соціально-економічного розвитку, національного складу населення, традицій національно-визвольного руху. Все це зумовило велику складність предмету дослідження, рівно ж як і його наукову актуальність.

Наукова новизна. Дисертант вперше в українській історіографії поставив завдання комплексного дослідження профспілкового руху на Західній Україні в час її перебування у складі Польської держави /1920-1939 рр./. При цьому простежено структуру і чисельність практично всіх профспілок краю в їх динаміці, вивчено масштаби та значення діяльності легальних та нелегальних інтернаціональних та національних, загальнопольських, загальнозахідноукраїнських та регіональних профспілок серед робітників, селян та інтелігенції, взаємозв"язки, співробітництво, а також внутрішню боротьбу у профспілковому русі. На відміну від попередніх дослідників, які звертали увагу на форми діяльності головним чином Профлівиці /організація страйків, демонстрацій, віч, поширення листівок тощо/, дисертант також вивчив такі форми роботи профспілок, спрямованої на захист соціальних прав працюючих мас, як складання і підписання угод з підприємцями, налагодження громадського контролю за їх реалізацією, організація відпочинку робітників, сприяння освіті працюючої молоді, проведення культурних заходів. Новизною відзначаються сюжети про об"єднання профспілкового характеру української інтелігенції, робітників та студентів.

Предметом дослідження є профспілковий рух в Західній Україні, що географічно в основному співпадає з територією сучасних Львівської, Волинської, Рівненської, Тернопільської та Івано-Франківської областей. Слід, однак, зауважити, що території згаданих областей не є відповідними територіями Львівського, Станіславського, Тернопільського і Волинського воєводств польського періоду. Тоді у західній частині Львівського воєводства було також 9 етнічно-польських повітів /Бжозовський, Кольбуховський, Кросненський, Ніковський, Пшеворський, Ланьцутський, Жешівський, Стрижовський і Тарнобжеський/, а також землі заселені українцями в Перемишльському, Ярославському, Кросненському, Любашівському повітах, що відійшли до Польщі за наслідками післявоєнного врегулювання. В науковій і політичній літературі до Західної України міжвоєнного часу відносять також східні частини тодішніх Люблінського та Підляського воєводств / українські історико-етнографічні Холмщину і Підляшшя/ та Лемківщину, що становила південну гірську смугу Краківського воєводства. Дуже відрізнялися від сучасних внутрішніх меж між областями і границі між Станіславським, Львівським, Тернопільським та Волинським воєводствами.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1919-1939 рр. Нижньою межею хронологічних рамок стала фактична втрата державності Західної України і встановлення в краї польського окупаційного

режиму. Верхньою - початок II світової війни, тобто падіння польської держави в результаті нападу на неї фашистської Німеччини та Радянського Союзу і припинення її панування на західноукраїнських землях.

Ступінь вивчення проблеми. В загальному розвитку історіографії проблем історії західноукраїнських земель, в тому числі робітничого і профспілкового руху, окреслились певні періоди, які були тісно пов"язані з особливостями суспільно-політичного життя в СРСР. Помітно виділяються історичні праці, написані в роки сталінської деспотії. Всі соціально-політичні процеси в них розглядалися як підпорядковані "боротьбі за перемогу соціалістичної революції", сюжети майже кожного разу узагальнюючі, головні суб"єкти історії - реакції сили імперіалізму, вороги народу, робітничий клас на чолі з комуністами і т.ін', українські буржуазні націоналісти. Певна розкованість творчої думки істориків помічається лише з другої половини 50-х років, після XX з"їзду КПРС. В порівнянні з попередніми працями, що переважно носили узагальнюючий характер, появилися дослідження окремих проблем і явищ в історії Західної України. Накреслюються основні лінії таких досліджень. Найбільша увага надавалася вивченню історії робітничого руху в краї. Першою великою працею на цю тему стала монографія М.М.Кравця[1]. Робота виконана на багатому архівному матеріалі і тому, незважаючи на відомі для того часу стереотипи, не втратила свого значення досі. Автор прагнув дослідити історію робітничого руху в регіоні в комплексі, простежити зв"язки робітничого руху з боротьбою селянських мас, виступами студентів, інтелігенції і селян за національні права, висвітлити взаємозв"язок робітничого і профспілкового руху. Праця М.Кравця, однак, хибує однобоким, якщо можна так сказати, статистичним підходом автора до проблем руху. Помітним є уникання проблем міжнаціональних відносин, які з огляду на багатонаціональний склад робітництва Західної України, виступили в русі дуже гостро.

Тематично цілеспрямованим стало дослідження І.К.Васюти про становище робітничих мас в умовах польського режиму[2]. Автор використав чимало нових архівних документів, критично розглянув

---

1 Кравець М.М. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921-1939 рр. К., 1959. - 234 с.

2 Васюта І.К. Становище робітничого класу Західної України в період тимчасової стабілізації капіталізму /1924-1929 рр./ К., "Радянська школа", 1957. - 287 с.

дані офіційної польської статистики, спробував визначити залежність матеріального становища робітників від загальної соціально-економічної кон"юктури в Польщі та від урядової політики. Оригінальною за задумом та тематичними аспектами стала монографія Д.Г.Гошка[1]. При її написанні дослідник спирався на архівні документи, тогочасну опозиційну та офіційну пресу, нелегальні видання, мемуари. На загал, робота носила історико-етнографічний характер. В ній простежено процес формування західноукраїнського робітництва, показано національний склад робітників, їх професійну структуру, освітній рівень, зайнятість і безробіття, матеріальні умови життя і праці на виробництві. Значна увага приділена формам організації робітників: професійним спілкам, комітетам безробітних, кооперативним організаціям, касам взаємодопомоги, комітетам по будівництву народних домів та інш. Розглянуті методи боротьби робітників за свої інтереси і права. І все ж, і в цій роботі весь робітничий рух штучно підігнаний під "комуністичні ідеї" та, ніби-то, вирішальний вплив в ньому КПЗУ. Помітним явищем в історичній науці 50-60 рр. стало видання серії збірника "З історії західноукраїнських земель"[2], а також ювілейного збірника "300 років возз"єднання України з Росією"[3], які відобразили розширення тематичного спектру історичних досліджень. Помітним став інтерес до історії національно-визвольної боротьби. Проте і на цьому етапі немало праць мали узагальнюючий характер, а питання національно-визвольного руху висвітлювалось в них однобоко крізь призму комуністичної ідеології. До таких можна віднести праці Г.М.Ордовської[4], Б.К.Дудикевича і М.К.Герасименка[5], М.М.Волянюка і В.Н.Маланчука та інших істориків. Автори ніби змагалися в різкості критики націоналістичного руху, замовчували багато важливих подій. Узагальнюючий огляд історіографії історії Західної України за 40-60

---

1 Гошко Д.Г. Громадський побут робітників Західної України /1920-1939 рр./ К., 1967. - 263 с.

2 З історії західноукраїнських земель. К., 1957, вип.1-2; 1958, вип.3; 1960, вип.4-5; 1962, вип.6-7.

3 300 років возз"єднання України з Росією. Науковий збірник. Львів, 1954.

4 Ордовська Г.М. Визвольна боротьба трудящих Прикарпаття в період революційного піднесення 1921-1923 рр. // Наукові записки. Вип.2. К., Радянська школа, 1957.

5 Герасименко М., Дудикевич Б. Боротьба трудящих Західної України за возз"єднання з Радянською Україною /1921-1939/. - К., 1955. 246 с.

роки зробили у 1970 р. М.М.Кравець та В.К.Осечинський[1]. У своїй статті вони узагальнили близько 60 наукових праць з історії регіону. В 70-80 рр. в тій чи іншій мірі питання профспілкового руху висвітлювалося у статтях та монографічних дослідженнях Г.І.Ковальчака[2], Д.Д.Низового[3], В.А.Савинця[4], С.А.Макарчука[5], та інших. На початку 70-х років в дусі доби Брежнєва особливо заохочувалась так звана інтернаціональна тематика. У цьому зв"язку проводились наукові конференції "круглі столи" і т.п. В 1979 р. вийшла спільна українсько-польська монографія, у написанні якої взяли участь історики Львівського та Люблінського університетів[6]. Тема висвітлювалась в монографіях Швидака О.М.[7], Чугайова В.П.[8], Зільбермана М.[9] та ін. Поряд з цим писалися широкопланові узагальнюючі праці. Проте рівень їх у порівнянні з дослідженнями 50-х початку 60-х рр. був значно вищий. Окремі сюжети в них для того часу були оригінальними і з наукової точки зору написані дуже якісно, як наприклад монографія Ю.Ю.Сливки[10], розділи Є.М.Галушка, В.П.Огоновського

---

1 Кравець М.М., Осечинський В.К. Боротьба трудящих Західної України за возз"єднання з Радянською Україною в радянській історіографії // В кн.: У боротьбі за світлі ідеали комунізму. Львів. 1980. - 285 с.

2 Ковальчак Г.І. Условия труда и абсолютное обнищание промышленных рабочих Восточной Галиции в эпоху империализма. Автореферат канд.диссертации. К., 1954.

3 Низовий Д.Д. Борислав - місто нафтовиків. Львів. Каменяр. 1961.

4 Савинець В.А., Кондратюк А.К. КПЗУ і профспілки // Актуальні проблеми історії КПЗУ. Львів. 1990. С.174-178.

5 Макарчук С.А. Соціально-економічне становище робітничого класу Прикарпаття в 20-30-х рр. XX ст. // Вісник ЛДУ. Серія історична. Вип.10. Львів. 1974. - С.79-91.

6 Єдність трудящих Західної України і Польщі у революційній боротьбі 1917-1939. Львів. Вища школа. 1979. 297 с.

7 Швидак О.М. Інтернаціональна єдність трудящих Західної України у революційно-визвольній боротьбі / 1929-1939 рр./ К., 1972. - 297 с.

8 Чугаев В.П. В борьбе против фашизма и угрозы войны. Из истории интернациональной солидарности трудящихся Польши и Западной Украины в борьбе против наступления фашизма и роста военной опасности. 1933-1939. К., 1980. - 376 с.

9 Зільберман М.І. Революційна боротьба трудящих Західної України /1924-1928/. Львів 1968. - 198 с.

10 Сливка Ю.Ю. Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення. К., 1973.

Г.І.Ковальчака в книзі "Торжество історичної справедливості"[1].

Питання соціального розвитку західноукраїнського робітництва та форм його організації знайшли відображення в монографії С.А.Макарчука[2]. Автор дослідив зміни етносоціальних структур населення під впливом різних економічних та політичних факторів, показав особливості соціального розвитку українських, польських і єврейських робітників, рівень охоплення робітництва профспілковими організаціями. В загальному робота містить зважений аналітичний матеріал, але і вона не вільна від певних ідеологічних нашарувань, властивих для історіографії того часу.

На фоні монографічних досліджень з історії західноукраїнських земель, що вийшли в кінці 80-х на початку 90-х рр., лише праця І.К.Васюти[3] відображає деякі сторони теми нашого дослідження.

Дисертант вважав необхідним використати деякі об"єктивні оцінки суспільно-політичного розвитку Західної України у 20-х - 30-х рр., сформульовані українськими істориками діаспори[4]. На жаль, автору невідомі спеціальні праці зарубіжних українців з історії професійних спілок Західної України.

Питанням історичного фону профспілкового руху міжвоєнного періоду присвячені праці польських авторів Ландау З., Томашевського Е., Дроздовського М., Жарновського Я., Ціховської та інших. В них досить широко висвітлені питання соціальної структури суспільства, матеріального становища робітничого класу, умов праці і побуту робітників[5].

Відносно плідним є дослідження польських істориків з проблем міжнаціональних відносин, в тому числі на території Західної Ук-

---

1 Торжество історичної справедливості. Львів. 1968. - 198 с.

2 Макарчук С.А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. Львов.1983.- 255 с.

3 Васюта І.К. Формування робітничо-селянського союзу в революційній боротьбі на Західній Україні 1921-1939. Львів.1988.- 174 с.

4 Мірчук П. Нарис історії ОУН. Т.1.1920-1939. Мюнхен Лондон-Нью-Йорк. 1968. - 639 с.; Янів В. Студії і матеріали до новішої української історії. Мюнхен.1970. - 352 с.; Лисяк-Рудницький І. Нарис з історії нової України. Львів, 1991.

5 Ciechocinska M. Polozenie klasy robotnicej w Polsce. 1929-1939 Studia i materialy.Warszawa. 1965.- 252 s.; Drozdowski M. Klasa robotnicza Warszawy. 1918-1939. Skład i struktura społeczna. Warszawa. 1968- 218 s.; Zondan Z., Tomaszewski J. Robotnicy przemislowi w 1918-1939. Warszawa.1971, - 368 s; Zarnowski S. Społeczenstwo Drugiej Rzeczy pospolitej.1918-1939.Warszawa. 1973.- 295 s.

раїни.Праці на ці теми узагальнені у статті С.А.Макарчука[1].

Польська історіографія знає багато праць з історії політичних рухів / в основному польських/, партій соціалістичного спрямування. Тут необхідно виділити монографію Я.Жерновського, в якій зроблено спробу відкинути існуючі стереотипи в поглядах на ППС та її роль у спрямуванні профспілкового руху[2]. Від негативних "марксистсько-ленінських" оцінок ролі ППС в робітничому русі відмовився Б.Гловацький[3]. В нерозривному зв"язку з соціалістичним рухом висвітлював історію профспілкового руху автор багатотомного видання з історії класового профспілкового руху в Польщі Б.Дроб нер[4]. Безпосередньо профспілковому рухові присвячена колективна монографічна праця, під редакцією Станіслава Калабінського[5].

Окремі питання страйкового руху П Речі Посполитої вивчали Ж.Ковальський, Я.Томіцький, Г. і Ж.Єдрущак, В.Ваховська, А.Литвин та інші історики[6].

Важливою подією в польській історіографії став вихід у світ колективної узагальнюючої праці з історії робітничого руху та впливів політичних партій на нього[7].

I Макарчук С.А. Сучасна польська історіографія про національні відносини на західноукраїнських землях в умовах імперіалізму// Питання історіографії. Вісник Львівського у-ту. Серія істор. Вип.16. ВСН. 1980. - С.56-65.

2 Zarnowski S. Polska Partia Socjalistyczna w latach 1935-1939. Warsczawa. 1965- 421 s.

3 Glowacki B. Polityka Polskij Partii Socjalisticznej. 1929-1935. Warsczawa. 1979. - 388 s.

4 Drobner B. Rzecz o klasowym ruchu zawodowym w Polsce. T.I-3. Warsczawa. 1964-1967.

5 Ruch zawodowy w Polsce. Zaris dziejow. Pod red. S.Kalbinskiego Warsczawa. 1974.

6 Kowalski J. Trudne lata. Problemy rozwoju polskiego ruchu robot niczego. 1929-1935. Warsczawa. 1966.

7 Tomicki J. Polska Partia Socjalistyczna 1892-1948.Warsczawa.1983 Jadrusczak H. i J. Ostatnie lata Drugiej Rzeczypospolitej /1935-1939/.Warsczawa. 1970.; Wachowska B. Straijki okupacijne w Lodskim okregu przmuslowum w latach kryzusu gospodarczego, 1929-1933.Lodz.1967; Litwin A. Stteijk powsechny wloknaczy Lod-Lodzskich. 1936. Warsczawa. 1953; Historia polskiego ruchu robotniazego w Polsce. 1918-1965. T.3. Zycie polityczne. 1918-193 Wroclaw, Warsczawa, Krakow, Gdansk, Lodz. 1985; Torzecki R.Kwestia ukrainska w Polsce w latach 1923-1929.Krakow. 1989; Budurowycz B.Polska i problem ukrainski w latach 1921 - 1939.//Zeszyty Historyczne.-Zeszyt 66.-Paryz.1983; Medrzecki W. Wojewodstwo wołynskie.1921-1939.Wrocław.1988

Коротко підсумовуючи дослідження польських істориків, треба відзначити таку їх спільну рису як абсолютизація окремих подій і фактів, які хоч і були важливими, все ж не відображали повної картини руху. У більшості досліджень польських істориків майже не використані джерельні матеріали з історії Західної України, про існування та діяльність українських профспілок говориться в побіжній формі. Особливі інтереси українських та інших незалежних профспілок, ніби не помічаються.

Дисертація написана, головним чином, на базі архівних документів, виявлених автором у фондах державних архівів Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Рівненської та Волинської областей, а також Центрального державного історичного архіву у Львові.

За особливостями формування та змістом це матеріали інспекторатів праці. Вони містять в собі різноманітні дані про стан промисловості в краї, скарги робітників на підприємців, акти санітарно-технічного огляду підприємств, звіти та донесення інспекторів праці, пов"язані з порушенням трудового законодавства, а також документи про становище робітничого класу, рівень заробітної плати, тривалість робочого дня, побутові умови, охорону праці і здоров"я робітників, конфліктні ситуації, участь профспілок у захисті робітників та ін. Багато архівних матеріалів вводяться у науковий обіг вперше.

Важливу групу становлять звіти старост і комендантів поліції, звіти та донесення поліцейських відділів, а також відділів безпеки воєводських управлінь, звіти та таємні листи воєвод адресовані міністерським структурам, таємні листи та інструкції Міністерства внутрішніх справ Польщі, Центральної Комісії Профспілок із Варшави, матеріали окружних профспілкових комісій та інших органів. Ці матеріали містять цікаві дані про роль професійних спілок в організації страйкового руху, мітингів, демонстрацій робітників та безробітних. В багатьох документах аналізуються умови діяльності профспілкових організацій, розповідається про репресивні заходи проти робітників, селян та профорганізацій. Поліцейські чиновники часто свідомо фальсифікували події та стан справ у профспілковому русі. Через це правильно читати ці документи можна тільки у їх критичному співставленні з іншими документами.

Окрему групу архівних документів становлять колекції так званих конфіскатів. Це переважно листівки, відозви, заклики, плакати

та інші матеріали.

Цікавий фактичний матеріал знаходиться в періодичних звітах профспілок, у спостережних справах поліції, рішеннях судових процесів, листах, скаргах, повідомленнях, доносах та ін.

Для написання дисертації критично використані матеріали офіційної статистики праці. В статистичних виданнях подавалися переважно тарифні ставки, які були вищими від реальної заробітної плати. Не знаходив правдивого відображення в офіційних статистичних матеріалах стан безробіття в регіоні. Опубліковані Головним статистичним управлінням дані про число безробітних враховували лише зареєстрованих безробітних, не подавали даних, що безробіття в сфері сільського господарства, а також осіб, які були частково зайняті працею. Офіційна статистика так само замасковувала дійсний розмах страйкової боротьби.

Суттєвим доповненням до архівних тогочасних джерел стали видання документів і матеріалів з історії регіону, здійснені за радянського часу[1].

Для написання кандидатської дисертації автор намагався широко використати спогади учасників профспілкового руху. Зокрема, залучені спогади відомого діяча націоналістичного руху, професора Українського Вільного університету /м.Мюнхен/ В.Яніва, члена професійної спілки деревообробних робітників с.Волощино Ф.Кобрина, діячів лівого комуністичного напряму - К.Пильо, С.Черненка,Н.Надашкевича. Мемуарна література відображає минуле через суб"єктивну позицію автора. Через це профспілковий рух в одних творах подається під кутом зору націоналістичних переконань[2], в інших - комуністичних[3]. Використано спогади керівника Української Соціал-Радикальної партії І.Макуха[4].

Цікаві спогади з історії Професійної лівиці та інших аспектів життя профспілок публікувались на сторінках польського профспілко-

---

1 Історія Львова в документах і матеріалах. К.: Наукова думка, 1986. - 421 с.; Боротьба за возз"єднання Західної України з Українською РСР. 1917-1939. Збірник документів і матеріалів.К.: Наукова думка, 1979. - 557 с.; Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз"єднання з Радянською Україною. 1921-1939. Документи і матеріали. Станіслав, 1957. - 341 с.

2 Чернецький А. Спомини з мого життя: Наше слово. Лондон,1964.- 395 с.; Шах С. Львів - місто моєї молодості: Хрестиянський голос, Мюнхен, 1956 - 256 с.

3 На чолі визвольної боротьби. Спогади колишніх активних діячів КПЗУ. К., 1965; "ПЗУ - організатор революційної боротьби". Львів, 1958. - 297 с.

4 Макух І. На народній службі. Вид-во української вільної громади. Дейтрой. 1958. - 486 с.

вого часопису, який в 60-70-х роках виходив при допомозі та сприянні Центрального правління профспілок Польщі[1].

При розгляді соціально-економічного становища трудящих використано матеріали переписів 1921 та 1931 рр., що дало можливість простежити соціальний рух населення, провести відповідний аналіз числа зайнятих в різних сферах господарства.

Багатим джерелом служить тогочасна періодична профспілкова преса, зокрема видання "Профспілковий вісник" та "Професійні вісті", які короткий період виходили українською мовою. Опрацьовані галузеві періодичні видання профспілок, такі як часопис "Огніско" /"Вогнище"/, який мав загальнопольський характер, єврейська газета поліграфістів "Дер друкер арбетер" /"Поліграфіст"/. В 1928 р. у Львові було започатковано випуск профспілкової газети робітників деревообробних промислів. Порівняно великим тиражем виходили газети "Колеяж" /"Залізничник"/, "Метальовец" /"Металіст", "Робітник будовляни" /"Будівельник"/, "Глос цукровніка" /"Голос цукровара"/, "Гурнік" /"Гірник"/ та ін. Вихід галузевих профспілкових видань був неоднаковим в різні роки. Так, наприклад, в 1924 році виходило 15 часописів профспілок. В 1926 р. - 23, а в 1928 - 37. Це тільки преса, що була підпорядкована класовому профспілковому рухові. Свої профспілкові видання мали профспілки інтелігенції. Зокрема, профспілка українських вчителів видавала газету "Учительське слово". Були друковані органи також у спілок польської та єврейської інтелігенції. Діяльність професійної організації українських студентів /Профурус/ відображали друковані органи "Наш шлях" та "Студентські вісті".

Матеріали, які мали відношення до діяльності професійних спілок, періодично публікувалися в науково-офіційному виданні "Справи народовоспьове", а також у нелегальному виданні "інпрескор", що виходило під егідою Комінтерну та Профінтерну на трьох іноземних мовах /російській, німецькій та англійській - "інформація, преса-кореспонденція"/.

Сьогодні, в умовах державної незалежності України природним є зростання інтересу до всіх історичних форм українських рухів,

---

1 Korniluk M. Geneza i zasadnicza problemy działalnosci Komisji Centralnej Zwiazkow zawodowych w latach 1919-1939 // Kwartalnik historii ruchu zawodowego 1970, N 3/35 / . - S.16-36.

в тому числі і профспілкового. Назріла потреба вивчення і переоцінки історії профспілок, як окремих регіонів, так і України в цілому. Дисертант переконаний, що актуальність дослідження історії українського профспілкового руху не може викликати сумніву.

Враховуючи багатоплановість і новизну теми досліджень, автор не може претендувати на її вичерпне висвітлення.

Структура дисертації. Робота побудована за проблемно-хронологічним принципом. Вона складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатку.

Головну увагу при написанні роботи зосереджено на трьох аспектах діяльності профспілок Західної України, що їх формулюють назви розділів:

1. Розвиток форм та організаційної структури профспілок. Соціально-політична орієнтація профспілкового руху Західної України.

2. Економічне становище робітників і проблеми їх соціального захисту в діяльності профспілок.

3. Культурно-освітня діяльність професійних спілок та їх участь у політичній боротьбі.

На захист виносяться такі основні положення:

1. На відміну від періоду до 1914 р., коли на західноукраїнських землях профспілковими організаціями було охоплено близько 10% робітників, у міжвоєнні роки профспілковий рух набрав масового характеру, втягнувши в себе абсолютну більшість працюючих мас. Таке становище було викликане політикою мас в часи воєн і національної революції, погіршенням матеріального становища робітників, інтелігенції і студентства, яке впродовж двадцятиріччя так і не досягло передвоєнного рівня, та іншими причинами.

2. Новим явищем профспілкового руху в 20-х - 30-х рр. стала його глибока диференціація за політичними орієнтаціями, національним складом організацій, ставленням до держави, органів управління і капіталістичних підприємств, формами організації за фаховим, територіально-виробничим чи ідейно-політичним принципами.

3. Найбільша кількість працюючих входила до складу організацій, що підпорядковувались всепольській Центральній Комісії Профспілок і базувались в цілому на інтернаціональному принципі. Загострення внутріполітичних протиріч на Західній Україні, використання профспілкового об"єднання з метою полонізації українського і єврейського робітництва, викликали наростаючий супротив в середовищі і українців і євреїв та їх перехід в національні профспілкові організації. Посилення фашизації польського суспільства у 30-х рр. вик-

ликало до життя профспілки фашистського типу, а також профспілки войовничого римсько-католицького клерикалізму.

4. Профлівиця в Західній Україні, що перебувала під впливом комуністів, намагалась підпорядкувати профспілковий рух досягненню далекосяжних завдань "світової революції", нехтувала боротьбою за насущні нужди робітництва: забезпеченість роботою, створення нормальних умов праці, дотримання законодавства про тривалість робочого часу, підвищення заробітної плати, поліпшення житлових умов. Об"єктивно Профлівиця відігравала деструктивну роль в робітничому русі. У ставленні до українських профспілок вона блокувалася з профашистськими організаціями та іншими асиміляторськими силами Польщі.

5. Українські профспілки у своїй діяльності і розвитку не спромоглися на об"єднання в одній організації і існували як окремі спілки лісових робітників і деревообробників, нафтовиків, інтелігенції, студентів. Головною причиною їх слабкості були урядові переслідування українського руху, різкі і ворожі нападки на нього з боку комуністичного підпілля та профлівиці, ігнорування з боку всепольської Центральної Комісії профспілок.

6. Незважаючи на суттєві суперечності у профспілковому русі, в питаннях захисту соціальних прав працюючих профспілки, за винятком продержавних, часто знаходили спільну мову, до організації спільних політичних акцій доходило дуже рідко. Що ж торкається культурно-освітньої роботи серед робітників, то вона, як правило, проводилася профспілками окремо.

Поряд з цими, для захисту висуваються також інші важливі оцінки, положення і висновки.

Основний зміст дисертації

У вступі обгрунтовується актуальність та наукова новизна теми, аналізується стан її дослідження, подається характеристика видів і змісту використаних джерел, що виносяться на захист, формуються основні положення дисертації.

В першому розділі розглядаються форми та організаційна структура профспілок, їх відновлення, зародження та розвиток впродовж міжвоєнного двадцятиріччя. Простежується залежність профспілкового руху і його організаційних форм від господарської кон"юнктури в Західній Україні і Польщі в періоди часткової стабілізації господарства 3/1929-1934 рр./, стагнації виробництва в другій половині 30-х рр. Проте найбільший вплив на профспілковий рух робила урядова політика, а також, політичні партії.

Вже з перших років свого утвердження в краї Польська держава взяла рішучий курс на асиміляцію української мови, школи, культури, а також і профспілок. Це викликало сильний опір з боку українських, єврейських та колишніх австрійських робітників, які перебували в утворених ще за австрійського часу профспілкових організаціях і мали значний досвід організованої боротьби. Згодом /у 1921 р./ питання статусу профспілок австрійських та німецьких робітників стало предметом міжнародного обговорення. Тоді ж Женевською конвенцією колишнім австрійським та німецьким профспілкам в Польщі був наданий статус "вільних" впродовж 15 років. Питання про долю українських та єврейських професійних спілок було знято з обговорення під тим приводом, що воно входило в компетенцію польської державної адміністрації.

В цих умовах ряд українських профспілкових об"єднань, зокрема, Союз Українських Приватних урядовців Галичини /СУПРУГА/, виробничі профспілки будівельників, деревообробників, робітників нафтових копалень Дрогобицько-Бориславського басейну та інші відмовились від запропонованого вступу до загальнопольського профоб"єднання на чолі з Центральною Комісією профспілок.

Разом з тим, значна частина українських робітників під впливом обставин ввійшла до складу загальнопольських профспілок. Одною з причин цього стала пропаганда Професійної лівиці, комуністів та Української Соціал-Демократичної партії / до 1924 р./, які відстоювали інтернаціональні засади в профспілковому русі. Зовсім з інших причин за всіх українських робітників до загальнопольських профспілок виступала Польська держава, що розглядала профспілки як засіб асиміляційної політики щодо українців, протиставлення соціальних інтересів робітників українському національно-визвольному рухові.

Теж політичне забарвлення мало підпорядкування єврейських професійних спілок керівництву Центральної Комісії Профспілок. З-поміж єврейських організацій лише профспілка артистів не ввійшла в структуру загальнопольських профспілок.

Основним для всіх профспілок був фаховий принцип профспілкового будівництва. Відповідно до нього робітники одного фаху в межах одного підприємства об"єднувалися в низові організації. Цей принцип був успадкований від австро-угорських професійних спілок. Поряд з цим виникали і діяли профспілки, що будувалися за виробничо-організаційним принципом. Вони об"єднували робітників одного виробництва / чи підприємства/ без врахування фаху. Спочатку

цей принцип поширився серед робітників невеликих майстерень, а також у сфері сільськогосподарського виробництва.

Прихід до влади "санаційного" уряду знайшов свій відбиток і на профспілковому русі. Виникли організації продержавного характеру. В основу їх побудови було покладено територіальний принцип. При цьому не враховувалися ні фах, ні місце праці, лише особисте ставлення працівника до уряду та його політики.

До найбільш чисельних профспілок краю, слід віднести Союз Професійних спілок, Польське профспілкове об"єднання, Християнське профспілкове об"єднання, Спілку професійних спілок, Союз Українських Приватних урядовців Галичини, профспілкові об"єднання інтелігенції та ін.

За ідейно-політичними орієнтаціями і принципами побудови професійні спілки ділились на : - національні /націоналістичні/;
- загальні / інтернаціональні/;
- християнські / релігійні /;
- проурядові / санаційні/.

Негативною рисою руху була його роз"єднаність на велику кількість дрібних профспілок, дуже широка амплітуда їх політичної орієнтації. У великій мірі це визначалося впливом численних політичних партій, що шукали собі підтримки та симпатиків в робітничому середовищі.

Найбільшу активність у боротьбі за профспілки проявляли ліві сили. Комуністичні партії з цього питання мали спеціально вироблені документи, програми, настанови, обіжники і т.п. Робота комуністів в профспілках постійно корегувалася міжнародним комуністичним та профспілковим центрами / Комінтерн та Профінтерн/, які інтенсивно пропагували " ідеї інтернаціоналізму, класової пролетарської солідарності, диктатури пролетаріату тощо використовуючи для цієї мети різноманітні заходи.

Українські політичні партії, навпаки, прагнули використати національні профспілки в боротьбі за відстоювання інтересів українського народу в Польщі, його школи, мови, рівних громадянських прав українців, за виховання національної свідомості. Профспілки часто ставали полем проби політичних сил комуністів та націоналістів.

В особливо важкій ситуації перебували профспілки, які відмовились поповнити ряди загальнопольського профспілкового руху. Їм доводилось витримувати натиск з обох боків. З одного боку, органи державної влади будь-якими засобами намагалися розгромити українські профспілки, або перешкодити їх діяльності. З іншого , ці проф-

спілки зазнавали шалених атак з боку комуністів, які звинувачували їх у зраді робітничої солідарності, угодовстві з національною буржуазією, в запроданстві тощо.

Становище українських профспілок ускладнювалося ще й тому, що вони не належали до міжнародних профспілкових об"єднань, в які входила більшість польських профспілок. Помимо того, локальна та фахова роз"єднаність українських профспілок не давала можливості успішно протистояти поліцейським переслідуванням, провокаціям і репресіям. Через це окремі з них розпадалися, або тимчасово припиняли свою діяльність.

Помітним було розширення діяльності польських християнських спілок. Їх підтримувала Християнсько-Демократична партія, що належала до найбільших політичних партій Польщі. Діяльність цих профспілок заохочував також уряд, вбачаючи в них засіб утвердження римо-католицизму в Західній Україні.

Основний політичний вплив на загальнопольський профспілковий рух робила Польська Соціалістична партія. Безпартійний блок співпраці з урядом /ВВ/ підтримував діяльність просанаційних профспілкових формувань. Політичною опорою єврейських профспілок залишалися єврейські соціал-демократичні партії БУНД та Поалей-Сіон.

Разом із впливом внутріпольських політичних сил на профспілковому русі відбивались також правореформістські та догматичні Установки, які йшли зовні. Найбільшої шкоди завдавало ліве сектанство, лівий радикалізм, правий реформізм, соціал-націоналізм. Якщо основним джерелом лівого радикалізму був більшовизм Росії, то вплив соціал-націоналізму йшов з боку Італії та Німеччини. Значної шкоди профспілковому рухові завдало штучне насадження тактики "єдиного робітничого фронту", пронизаної ідеєю світової соціалістичної революції, черговою ланкою в якій повинна була стати Польща та ін.

Другий розділ "Економічне становище робітників і проблеми соціального захисту в діяльності профспілок" розпочинається загальною характеристикою економічного становища західноукраїнських земель, що стали в післявоєнний період напівколоніальним придатком Польщі.

На основі переписів 1921 та 1931 рр. зроблений порівняльний аналіз населення краю, як національний так і структурний. Найбільша його частка протягом всього міжвоєнного періоду була зайнята в аграрному секторі.

В промисловому відношенні виділялося Львівське і частково

Станіславське воєвідства. Серед міст за чисельністю населення, кількістю промислових підприємств та зайнятих на них робітників сильно виділявся Львів. Зростання населення міст в основному відбувалося за рахунок аграрного сектора, міграційних напливів поляків з корінних польських земель, природнього приросту.

В загальному структура промисловості Західної України характеризувалася перевагою тих галузей, які приносили прибутки при незначних капіталовкладеннях. В першу чергу такою була лісова та деревообробна промисловість. Її розвитку сприяло три фактори: наявність на території краю великих лісових запасів; попит та значний інтерес до галузі іноземного капіталу; наявність дешевої робочої сили. Тому не випадково у цій галузі не лише державні, але й приватні підприємства "Брати Гредель" в Синевидську та Стрию, тартаки Глезінгера в Брошневі, "Сільвінія" у Вигоді та ін. працювали виключно на експорт,отримуючи за збуту продукцію стабільну валюту.

Соціальне становище робітників залежало від багатьох факторів. Перш за все, воно визначалося рівнем та формами оплати праці. Найбільше поширення мала тижнева оплата праці. Поряд з нею існувала погодинна, поденна, акордна, місячна оплата. На сільськогосподарських роботах, крім цього, часто використовувались натуральна оплата, що встановлювалась у процентному відношенні до зібраного врожаю, скошеного сіна, обмолоченого зерна і т.п. У розділі дається порівняльна шкала заробітної плати ряду категорій робітників на різних підприємствах, розглядається купівельна спроможність робітників. Під кутом зору факторів, що визначали рівень життя в дисертації розглядаються умови праці на різних виробництвах, тривалість робочого дня, особливості побуту та житла робітників.

Особливо важкими були умови жіночої та дитячої праці, що широко використовувалась на промислових підприємствах. Часто праця жінок і дітей була необлікованою, через що опинялася поза рамками робітничого законодавства про 8-годинний робочий день, про встановлений мінімум заробітної плати, умови праці і т.п. Радикальні професійні спілки виявились найпослідовнішими захисниками цієї категорії робітників.

Найбільша роль в захисті соціальних інтересів робітників належала професійним спілкам. Боротьба спілок за економічні інтереси трудящих носила різні форми та методи. Профспілки досить часто від імені трудових колективів звертались в інспекторати праці та інші інстанції із скаргами, заявами та іншими документами. Велику

увагу вони надавали турботі за підвищення заробітної плати, покращення побутових, санітарно-гігієнічних, технічно-виробничих умов, охорону праці. Страйки, виступи, демонстрації, робітничі віча, письмові вимоги та протести тощо частіше використовували радикальні профспілки.

Значну увагу надавали профспілки боротьбі з безробіттям, що періодично набувало гострого та хронічного характеру. Безробітних, які залишалися без засобів до існування і оплати житла, найперше виселяли з помешкань, що ставало справжнім горем робітничих родин. Щоб запобігти цьому і за ініціативою професійних спілок організовувались страйкові виступи під гаслами "За безоплатне житло для безробітних до часу знайдення праці". Поряд з цим профспілки висували вимоги звільнення робітничих жител від усіх податків, які "поїдали" значну частину робітничої зарплати.

Профспілки представляли робітничі інтереси при підписанні колективних договорів про умови праці, її тривалість, розмір заробітної плати між підприємцями та трудовими колективами. З ініціативи профспілок трудові колективи висували "мужів довір"я",які здійснювали постійний контроль за дотриманням та виконанням укладених договорів.

У третьому розділі "Культурно-освітня діяльність професійних спілок та їх участь у політичній боротьбі" висвітлюються причини та умови утворення при професійних спілках культурно-освітніх товариств, гуртків, груп, секцій тощо.

Захопивши край, польський режим від самого початку був націлений на те, щоб в недалекій історичній перспективі повністю сполонізувати його. В системі антиукраїнських заходів найбільша роль відводилась наступу на українську школу, мову та культуру. Під загрозою ліквідації опинились громадські суспільно-політичні організації. Поляки зайняли практично всі посади в органах управління. В руслі загального антиукраїнського спрямування політики обмежувалась реєстрація та перереєстрація українських профспілок. Зокрема, профспілка української інтелігенції СУПРУГа, яка діяла в Галичині з 1914 р., перебувала поза законом аж до 1925 р. лише тому, що члени спілки твердо і рішуче відстоювали своє право користування українською мовою. В статуті СУПРУГи було записано, що основною метою спілки в галузі культурно-освітньої роботи є закладання читалень, підтримка їх діяльності, видання фахових часописів, брошур, підручників, сприяння утворенню при профспілках різноманітних гуртків, які б сприяли підвищенню культурно-освітнього

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

рівня трудящих. Так, наприклад, спільно із іншою профспілкою - Взаїмна поміч українських вчителів для робітників організовувались гуртки самоосвіти, що працювали за принципом недільних шкіл та залучали не лише молодь, але й людей середнього віку.

Культурно-освітні товариства виникали і на базі фахових профспілок. Часто вони засновувалися спільно кількома виробничими профспілками,що зумовлювалось невеликою чисельністю членів спілок, обмеженими матеріальними можливостями та іншими причинами.

Можна виділити два типи культурно-освітніх товариств. Перший - національний / "Поступ", Золочів - укр.; "Пшиязнь", Бережани - пол. "Культурмат", Львів - євр. та ін./. Другий тип - інтернаціональний. До нього належали товариства та "червоні групи", які виникали під впливом агітації Професійної лівиці, комуністичних осередків і т.п.

Помітне місце в культурно-освітній роботі належало Професійній організації українського студенства /Профорус/. Її виникнення було тісно пов"язано із захистом прав української мови, одержання вищої освіти рідною мовою, з боротьбою проти наступу на українське шкільництво, зокрема, скорочення чисельності українських шкіл, проти обмеження можливостей українців навчатися в вищій школі. Профорус залишив добрий слід в українському культурно-освітньому житті. Багато членів спілки були безпосередніми організаторами культурно-освітньої роботи серед фахових профспілок. Члени Профоруса виступали організаторами та учасниками політичних акцій та демонстрацій, наприклад, віча протесту проти рішення Ради послів Антанти про анексію Східної Галичини Польщею, що відбувалося на площі св.Ґра у Львові 18 березня 1923 р. Спілці також належить ініціатива активного прилучення "Просвіти" до культурно-освітньої роботи серед членів фахових профспілок.

Українські професійні спілки внесли вагомий вклад у розвиток національно-визвольної боротьби. Вони виступали співорганізаторами великих політичних акцій, приурочених до дат національного календаря, антиокупаційних демонстрацій, віч солідарності з політичними в"язнями, мітингів в захист національних інтересів свого народу, заходів, спрямованих на пропаганду українського національного мистецтва.

Незважаючи на перешкоди в діяльності українських професійних спілок, що їх чинили органи влади, профспілки регіону були ініціаторами допомоги для сімей, члени яких загинули у війні проти фа-

шистських сил в Іспанії, виділяли кошти на допомогу потерпілим від стихійних лих, організовували допомогу безробітним тощо, що в в умовах іноземного панування мало також велике політичне значення.

У висновках узагальнені результати дослідження, вказано на теоретичне і практичне значення дисертації.

В додатку до дисертації вміщені окремі ксерокопії архівних документів, які підтверджують та доповнюють зміст роботи.

Основні результати дослідження викладені в таких публікаціях автора :

1. Боротьба КПЗУ за розвиток профспілкового руху на Волині// Минуле і сучасне Волині: Тези доповідей та повідомлень Ш Волинської історико-краєзнавчої конференції. - Луцьк, 1989. - С.38-41.
2. Діяльність КПЗУ по згуртуванню профспілок, залученню їх до економічної та політичної боротьби // 50 років возз"єднання Західної України з Українською Радянською Соціалістичною Республікою в складі Союзу РСР: Тези доповідей та повідомлень республіканської наукової конференції, Львів, 27-29 вересня 1989 р. Ч.І. Львів, 1989. - С.104-106.
3. Боротьба КПЗУ і КСМЗУ за українську школу // Тези доповідей науково-практичної конференції, присв"яченої 50-річчю возз"єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною в складі СРСР. 22 грудня 1989 р. - Львів. 1989. - С.30-32 / у співавторстві з Кондратюком К.К./.
4. Профспілковий рух: погляд у минуле // Життя і праця. 26 листопада - 2 грудня 1990 р.
5. Профспілковий рух: погляд у минуле і сучасне // Життя і праця. 3-9 грудня 1990 р. / у співавторстві з Кондратюком К.К./
6. Діяльність Профінтерну на Західній Україні / 1919-1939/ // Дослідження з історії України. Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип.28. Львів: Світ, 1992. - С.78-81.

BEREST ROMAN. Lebour Movement in West Ukraine duering interwar period 1921-1939 jears.

A dissertation submitted in fulfilment of the requirements for the academic degree of Candidate of Historical Studies, Specialisation 07.00.02, - History of Ukraine. I.Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies of the Ukrainian National Academy of Sciences, Lviv, 1995.

The text of the dissertation to be defended deals with the role Lebour movement in West Ukraine duering interwar period 1921-1939 jears.The nature of the judicial status and this investigation.The role of profesional organisation is pul for concideration duering 1921-1939 jears, real stats of professional movement is analised in the sisten of the Polish political rulling and social relations in this region.

БЕРЕСТ Р.Я. Профсоюзное движение в Западной Украине в междувоенный период. 1921-1939 гг.

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02. - история Украины. Институт украиноведения им.І.Крипякевича Национальной академии наук Украины, Львов, 1995.

Защищается текст диссертации, содержащей исследования роли профессиональных союзов Западной Украины в 1921-1939 гг. В работе анализируются особенности юридического статуса и фактического положения профсоюзов в системе польского управления и общественных отношений в регионе.

Ключові слова: Східна Галичина, профспілкові об"єднання, соціальні вимоги, суспільно-політичне життя, національна самосвідомість.

Підписано до друку 10.01.95.Формат 60х84/16.
Обсяг 1 друк.лист.Зам.6.Тир.100.Безплатно.

Друкарня УАД.Львів.Личаківська 3.

45628

БЕЗПЛАТНО.

Ав 31.849
Ав 31.849